

НАШ ЗЯМЛЯК А.А.БЯЛЬНІЦКІ-БІРУЛЯ – ДАСЛЕДЧЫК СІБІРЫ

3 памяці цэлых пакаленняў былі выкраслены, як непатрэбныя, імёны і прозвішчы вучоных і дзеячаў мастацтва, літаратуры, якія доўгі час былі светачамі нашай культуры, яе нястомнымі працаўнікамі і абаронцамі.

Імёны гэтых людзей вы не знойдзеце ў папулярных энцыклапедыях, у школьных ды і ў акадэмічных падручніках ім адводзіцца добра калі адзін – два радкі.

Іх патрэбна вярнуць з небяшца, як вяртаем мы сапраўдныя факты, забытыя старонкі нашай гісторыі. Трэба помніць, што “непавага да продкаў, ёсць прыкмета дзікунства і варварства”!

Трэба каб і імя А.А.Бяльніцкага-Бірулі, выдатнейшага беларускага географа, заолага, прыродазнаўцы, аддаўшага ўсё сваё жыццё развіццю расійскай навукі, не было забыта...

Нарадзіўся Аляксей Андрэевіч Бяльніцкі-Біруля 30 кастрычніка 1864 года ў мястэчку Бабкоў Аршанскага павета ў сям’і, цікавай і багатай імянітымі продкамі.

Віцебскі казак Сямён Біруля абараняў свой горад ад войскаў Івана Грознага. Адзін з дзядоў – С.Вайтовіч – служыў у адмірала Ушакова, удзельнічаў у штурме Карфы; другі – змагаўся супраць напалеонаўскіх легіёнаў і быў цяжка паранены. Прадзед Аляксея загінуў пад сцягам вызваленчай барацьбы Т.Касцюшкі. Вучоны быў праўнукам вядомага рускага юрыста кацярынінскіх часоў А.Паленава, сваяком вядомых мастакоў В.Паленава і В.К.Бяльніцкага-Бірулі, нейрахірурга А.Паленава.

Бацька даследчыка – Андрэй Сімпліцыянавіч, геолог, географ, быў узнагароджаны Акадэміяй навук за ўклад у развіццё рускай геалогіі, прыродазнаўства. Ён быў чалавекам адукаваным і настолькі ўлюбёным у сваю справу, што нават стварыў метэастанцыю ў сваім маёнтку.

І таму зразумела, дзіцячыя гады Аляксея Андрэевіча праходзілі ў атмасферы разгрознутай бацькам навуковай дзейнасці. Апрача метэаралогіі хлапчука асабліва цікавілі батаніка, заалогія. Ён з маленства збірае гербарыі, вывучае навакольную прыроду.

Пасля заканчэння спачатку гімназіі ў Вязьме, потым прыродазнаўчага аддзялення фізіка-матэматычнага факультэта Пецярбургскага ўніверсітэта А.Бяльніцкі-Біруля з 1893 года працуе ў заалагічным музеі на Васільеўскім востраве.

Вялікае месца ў жыцці нашага земляка займалі падарожжы і даследаванні малавядомых зямель. У 1899 годзе ён удзельнічае ў навуковай экспедыцыі на архіпелаг Шпіцберген, а ў 1900-1903 гадах – у Першай рускай палярнай экспедыцыі імператарскай Акадэміі навук пад кіраўніцтвам Э.В.Толя на кітабойным караблі “Заря”. Гэтыя падзеі сталі самымі яркімі старонкамі жыцця даследчыка.

Плаванне “Зари” пачалося ў ліпені 1900 года. Але льды не пускалі судна на ўсход і таму прыйшлося зазімаваць у Таймырскім заліве. Пасля працяглай зімоўкі ў красавіку 1901 года камандзір “Зари” М.Каламейцаў з С.Растаргуевым і А.Бяльніцкім-Біруляй прайшлі па льдах каля 800 кіламетраў да Гальчыі (Енісейская губа). На гэтым маршруце група даследчыкаў адкрыла раку Каламейцава і востраў Растаргуева. А Аляксей Андрэевіч склаў падрабязную карту пройдзенага шляху, за якую быў высока адзначаны Э.Толем.

Восенню Э.Толь на “Заре” абагнуў мыс Чалюскін, дарэмна шукаў зямлю Саннікава на поўнач ад Новасібірскіх астравоў. Зямлю Саннікава экспедыцыя не знайшла – яна не існавала.

А.А.Бяльніцкі-Біруля высадзіўся на мыс Чалюскін. Ён апісаў гэтую самую паўночную кропку Азіі, сабраў багатыя матэрыялы флоры і фауне. Аляксей Андрэевіч быў першым вучоным, які апісаў гэтую паўночную тэрыторыю.

За першыя два гады экспедыцыі А.Бяльніцкі-Біруля зрабіў 76 даследаванняў акіяна на існаванне планктону, вылучыў новыя віды марскіх паўночных істот.

Другую зімоўку члены экспедыцыі правялі ля заходняга берага вострава Кацельны, у праліве Світанак. Зімоўка не прайшла бяспледна для Аляксея Андрэевіча. Ён захварэў цынгой. Але цяга да пазнання была мацней за любую немач. Нягледзячы на хваробу, Бяльніцкі-Біруля збірае гербарыі, апрацоўвае матэрыялы па паўвостраву Чалюскін.

11 мая 1902 года А.Бяльніцкі-Біруля адправіўся з трыма членамі экіпажу даследаваць востраў Новая Сібір. За два тыдні група на сабах па льду дасягнула вострава. Вучоны апісаў флору Новай Сібіры, дзесяткі новых відаў паўночных раслін з’явіліся ў яго гербарыі. “Найчасцей сустракаліся птушкі – камняломкі, пуначкі, кайры... і чайкі-

бургамістры. Шмат птушак зляталася на ...водмелі...", - пісаў ён у сваім дзёніку.

Даследчыку папанцавала зрабіць і тое, што не ўдавалася нікому раней. Бялыніцкі-Біруля апісаў знешні выгляд, вывучыў паводзіны ружовай чайкі, якую адкрылі за 150 гадоў да яго, і з тых часоў ніхто яе не бачыў...

Гэтая вельмі цікавая птушка ружовай афарбоўкі з чорнымі каралямі на шыі, адлятае зімаваць не на поўдзень, як усе птушкі, а на поўнач, да акіянскіх праталінаў.

"Чароды дарослых ружовых чаек трымалі сябе вельмі асярожна, былі палахлівымі і, убачыўшы на беразе постаць чалавека, спяшаліся збочыць і адляцець ад берага ў мора...", - так вучоны апісвае паводзіны экзатычных пры ажунь.

Усе гэтыя адкрыцці ўсхвалявалі Аляксея Андрэвіча. Ён быў задаволены, што поспех яго даследчай групы пераўзышоў усе меркаванні...

Але хутка на долю групы даследчыкаў выпалі цяжкія выпрабаванні. "Заря" не здолела падысці да вострава праз заслону льдоў і забраць смельчакоў... Давялося будаваць жыллё, рыхтавацца да зімоўкі ў адзіноце. З надыходам снежня Усходне-Сібірскае мора замерзла. Даследчыкі перабраліся праз Фадзееўскія, Ляхаўскія астравы на мыс Святы Нос, а адтуль 28 снежня 1902 года прыбылі ў вёску Казачае.

У Казачым зімоўшчыкаў чакала трагічная звестка - прапаў краўнік экспедыцыі Э.Толь. Як потым высветлілася, ён загінуў пры пераходзе да Новасібірскіх астравоў.

У 1903 годзе Аляксей Андрэвіч вярнуўся ў Пецярбург, дзе яго чакала работа у заалагічным музеі. Тут у яго было шмат вольнага часу, каб апрацаваць багатыя матэрыялы экспедыцыі.

За зробленыя адкрыцці і даследаванні А.Бялыніцкі-Біруля быў высока адзначаны ў навуковым асяроддзі Еўропы. Ён быў выбраны сапраўдным членам пяці навуковых таварыстваў, у тым ліку і Імператарскага Расійскага Геаграфічнага Таварыства, а ў 1923 годзе Расійская Акадэмія навук абрала вучонага сваім членам-карэспандэнтам.

Некаторы час Аляксей Андрэвіч працаваў дырэктарам музея, а з 1916 года стаў прафесарам Геаграфічнага інстытута ў Петраградзе.

У апошнія гады свайго жыцця вучоны плённа працаваў на пасадзе дырэктара заалагічнага музея Акадэміі навук і адначасова прафесарам у Ленінградскім Дзяржаўным універсітэце.

Вучоны ніколі не забываў родныя мясціны: у 1888 годзе ён працаваў на Віцебшчыне, а ў 1924 і 1927 гадах зноў ездзіў у Віцебскую і Магілёўскую губерніі вывучаць насякомых.

Памер А.А.Бялыніцкі-Біруля 18 чэрвеня 1937 года ў Ленінградзе.

Імя Аляксея Андрэевіча заслужана стаіць у адным радзе з імёнамі такіх вялікіх даследчыкаў Поўначы і Сібіры як І.Д.Чэрскі, Э.В.Голь, Г.Д.Сядоў, Б.Дыбоўскі...

Яго імем названы заліў і гара на беразе Таймырскага паўвострава.